

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Ընթերցող տարուան Ռազմավիպին մէջ դրուած երկրագործական հաստուածներով յուսանք որ բաւական հասկըցուեցաւ աս ամենահարկաւոր և օգտակար արհեստիս պիտուականութիւնը, և թէ Լըրոպայի մէջ որչափ ծաղկած է հիմա դպրոցներով, հատոր հատոր գրքերով, ընկերութիւններով, ժողովներով, և օրէ օր ծաղկելու վրայ է. և թէ որչափ փափաքելի բան է որ արեւելք ալ նորէն սկսի ծաղկիլ աս արհեստը: Ըս բաղձանքին կատարուելուն մէկ հատիկ միջոց կրսեպենք հասարակ դպրոցներու մէջ երկրագործութեան դասաւումութիւնը. բայց որովհետեւ մեր ազգին մէջ դեռ աս ուսումը չէ մտած, մենք աս տարուան Ռազմավիպին մէջ օրինակի համար կրդնենք կարգաւ՝ երկրագործութեան հարկաւոր սկզբունքը՝ համառօտ ու պարզ ոճով, և հարցմամբ ու պատասխանով. մէկ կողմանէ ալ խառն յօդուածներ դնելն չենք դադրիր:

Սկզբունք երկրագործութեան:

Հ. Լըրագործութիւնն ինչ է.

Պ. Ըրհեստ մըն է որ կը սորվեցնէ երկիրը մշակել. այսինքն հողը քրքրել ու կակըղցնել, այնպէս որ օգն ու ջուրը դիւրաւ կարենան մէջը թափանցել, և չափաւոր երկրի մը վրայ շատ բան բուսցընել, ինչպէս արմրտիք, կանաչեղէն և ան տեսակ խոտեր որ մարդկանց ու կենդանեաց հարկաւոր են:

Հ. Լըրագործութիւնն ինչ մասնաւոր օգուտ ունի.

Պ. Ըս մասնաւոր օգուտս ունի որ հարկաւոր բերքերը աղէկ կերպով կը բուսցընէ. վասն զի մշակուած խո-

տերը աւելի սննդարար, աւելի համով ու ախորժելի կ'ըլլան՝ քան թէ ինքն իրեն բուսածները, որ վայրի խոտ կ'ըսուին:

Հ. Ըրտն ինչ է.

Պ. Ըրտ կ'ըսուի մեծ կամ պզտի երկիր մը որ մէկ տեսակ բոյս միայն կը բուսցընէ. զոր օրինակ կ'ըսուի ցորենի արտ, բակլայի արտ, ևն: Թէպէտ բոյսերուն տեսակներն ընդհանրապէս մէկտեղ կենալ կը սիրեն, անոր համար ալ խիստ քիչ անգամ կ'ըլլայ որ ընդարձակ երկրի մը վրայ մէկ տեսակ բոյս միայն բուսած ըլլայ. բայց քանի մը տեսակ բոյսեր կան որ մասնաւոր հողերու մէջ կը բուսնին, ու անով կը ճանցուի հողին տեսակը. անգործ արտի մը մէկ քառակուսի ոտնաչափ տեղւոյն մէջ քսան տեսակ խոտէն աւելի կը համրուի:

Հ. Լըրագործ մը իր վախճանին հասնելու համար ինչ պիտի ընէ.

Պ. Լըրկիրը պիտի բանի ու պարարտացընէ:

Հ. Լըրագործութիւնը պատուաւոր արհեստ է թէ չէ.

Պ. Ըխարհքիս վրայ ամենէն հին ու հարկաւոր արհեստն է. որովհետեւ մեր կենացն ու զուարճութեանց հարկաւոր եղածները երկրագործութեամբ կը գտնենք: Ընոր համար հին ատենը թագաւորներ, իշխաններ ու դիւցազունք ալ երկրագործութեան ետեւէ կ'իյնային: Շատ ատեն էր որ աս պատուական արհեստը տգէտներու ձեռք իյնալով յարգը ցած ծած էր. բայց հիմակուան ուսումնականաց ջանքովը շատ առաջ գնաց Լըրոպայի մէջ, և յուսանք որ աւելի ալ առաջ երթայ:

Հ. Լըրագործի մը համար ինչ գիտելիքներ կան հարկաւոր.

Պ. Ըստ բերք ունենալու համար բաւական չէ որ երկրագործը մշակելու կերպը գիտնայ, հապա պէտք է ճանչնայ հողուն յատկութիւնները, բուսոց տեսակները, և ջերմութեան՝ օդոյ և ջրոյ փոփոխութիւնները:

Հ. Երկրագործութեան հետ վերաբերութիւն ունեցող ուսմունքները որոնք են:

Պ. Այլևայլ ուսմունքներ մէկմէկու հետ անանկ կապուած են որ չենք կրնար ըսել թէ աս ուսմունքը մէկական աւելի հարկաւոր է. բայց ըստ մեզ բնաբանութիւն, բնալուծութիւն ու բնական պատմութիւն գիտնալն ամենահարկաւոր է անոնց որ կ'ուզեն երկրագործութենէն մեծ օգուտ տեսնել:

Հ. Երկրագործութեան արհեստը որ ատենէն սկսած է.

Պ. Երկրագործութեան արհեստը մարդուսպիտանաւորութենէն հնարուած ըլլալով, ուրիշ ամէն արհեստներէն առաջ է. ուստի կրնանք ըսել թէ աշխարհիս ստեղծման ատենէն է. վասն զի Աստուած երբոր Աքամն ստեղծեց ու գրախտին մէջ դրաւ, ապրսպրեց իրեն որ ան տեղը բանի մշակէ, և իրեն հարկաւոր եղած բաները բուսցընէ: Աքամայ զաւկընէրն ալ բոլոր իրենց կեանքը երկրագործութեամբ անցուցին, և Սոբէլ աւելի կատարեւագործեց՝ դարբնութեան արհեստը գտնելով ու առջի խոփն ու մանգաղը շինելով: Սրհեղէնէն ետքը՝ Այ նահապետ մէկէն իր առջի արհեստը ձեռք առաւ, և իր թուներուն ալ սորվեցուց գործով, կամ նաև գրուածքով՝ ինչպէս որ աւանդութիւն է: Ասանկով կրտեսները որ աս արհեստն ալ Հայաստանի մէջ սկսեր ու շատ առաջ գնացեր է. և Սորենացին կըսէ թէ երկրորդ Արտաշիսի ատեն ան աստիճան ծաղկած էր որ լեռներուն ու դաշտերուն մէջ կտոր մը պարապ տեղ չէր մնացած որ մշակած չըլլար. Յովհաննէս կաթողիկոսն ալ առաջին Աշոտին համար կըսէ թէ բոլոր Հայաստան աշխարհքը պարտէզ մը դարձուց: Հայաստանի երկրագործութիւնը թէպէտ և հիմա շատ ընկած է, բայց ինչուան հիմա ալ կրտեսնուի տեղացւոց ճարպիկ յաջո-

ղութիւնը աս արհեստիս մէջ:

Հ. Երկրագործութեան մէջ երևելի եղող ուրիշ հին ազգերը որոնք են.

Պ. Եգիպտացիք, Վաղգէացիք, Փիւնիկեցիք, Խառայէլացիք, Յոյնք, Կարբեղոնացիք, Հռոմայեցիք: Եգիպտացոցմէ անցաւ Խառայէլացւոց ու Յունաց, Յունացմէ Հռոմայեցւոց, ասոնցմէ ալ բոլոր Եւրոպայի ազգերուն մէջ տարածուեցաւ: Իսկ Վաղգէացիք հաւանական կարծեօք մասնաւոր ազգ մը չեն, հապա Հայաստանի Այաղտիք գաւառին բնակիչներն են որ Վաբելոնի կողմերը գաղթական գնացին ու հոն աստղաբաշխութիւնն ու երկրագործութիւնը ծաղկեցուցին:

ԹԻՒՆԻ:

ԹԻՒՆԻՒՆ՝ մեծ օգուտը իրեն տեսնեն են, որ շերամներուն կերակուր կ'ըլլան, ինչպէս որ ամենուն յայտնի է. բայց քիչ տեղ կայ, մանաւանդ արևելք, որ աս օգտակար ծառը ինչպէս որ պէտք է հոգան, կամ հոգալուն կերպը գիտնան: ԹԻՒՆԻՒՆ թէպէտև ամէն հողի մէջ առաջ կուգայ, և ասիկայ ալ իրեն կատարելութիւններէն մէկն է, բայց ամէն տեղ նոյնպէս պտղաբեր չըլլար ու երկայն ատեն չգիմանար: Այելու է որ հողը ցուրտ, կարծր ու թաց չըլլայ, և ոչ խիճով¹ ու աւազով խառնուած: Իսկ ան հողերը, որոնց մէջ կիրը՝ կաւը ու աւազը այնպէս համեմատ են՝ որ թեթեւ կըլլան ու կակուղ, թթենիին խիստ յարմար կուգան. և աս տեսակ հողը որչափ խորունկ ըլլայ՝ այնչափ աւելի աղէկ առաջ կուգայ թթենին: Ուրիշ ծառերէն ալ հեռու տնկուած պիտի ըլլան թթենիները. ուստի Խտալիայի մէջ ալ սկսան հիմա հեռացընել թթենիներէն ան

1 Թուրք ազգէն:

2 Չաղլի: